

LES INDÚSTRIES TRADICIONALS DE LA MARINA ALTA: EL JOGUET, LA MARROQUINERIA I ELS MOBLES*

Josep Costa i Mas

INTRODUCCIÓ

És evident que a la Marina Alta no es pot parlar d'un autèntic procés d'industrialització com el que ha quallat en àrees pròximes —casos de les Valls d'Alcoi o les Valls del Vinalopó— sinó tan sols de creixement d'algunes branques fabrils que, en comparació amb el que es fa en aquestes zones, presenten un dinamisme prou limitat i un efecte expansiu modest.

El fet que el sector secundari arribe a ocupar el 37% de la població pot induir a sobrevalorar el seu pes dins l'economia comarcal, al si de la qual la indústria hauria d'introduir una desitjable diversificació funcional a mig camí entre l'activitat agrària, quasi exclusiva en l'antiguitat, i el recent auge del turisme i la conseqüent terciarització dels municipis costaners. Però en realitat l'esmentat paper queda un poc diluït si es té en compte que el sector de la construcció —el desenvolupament del qual s'associa en gran manera a l'explotació dels recursos primaris (clima, platja, pinars) pel turisme— tot sol suposa més del 43% de l'ocupació secundària però sols una cinquena part del cens d'actius s'enquadra en activitats manufactureres.

De totes elles, les que tenen un major arrelament i les que millor caracteritzen la indústria de la comarca es presenten amb una estructura bàsicament quadripolar que té com a trets definitoris l'especialització de cada pol en una branca de producció que li és pròpia i característica: el joguet i articles afins a Dénia, la ma-

roquineria a Pedreguer, el moble i cistelleria de jonc a Gata i per últim el moble de fusta a Benissa.

Aquestos quatre diferents sectors punta de la indústria manufacturera comarcal també es diferencien entre si per la seua gènesi, llevat dels de Pedreguer i Gata, que ofereixen molts trets comuns, encara que després una evolució divergent els va conduir cap a l'especialització. Fins i tot, amb l'excepció del moble de fusta, en els altres casos els models d'industrialització són prou pareguts i es poden definir per una sèrie de trets generals que, en síntesi s'exposen a continuació, advertint, si s'escau, les particularitats que fan al cas i que més endavant s'exploraran amb major extensió i detall.

La indústria de la Marina Alta s'origina per un procés tardà d'alternativa econòmica a l'abatiment que des de 1890 comença a acusar el negoci de la pansa, vertader monocultiu de la comarca orientat a l'exportació. Pel que fa a Gata i Pedreguer, l'origen s'endinsa en una antiga activitat artesana: l'elaboració de cabaços de llata, a base d'una primera matèria local com el margalló, i de la qual hi ha plena constància en el segle XV. Per contra, la jogueteria era una activitat desconeguda, sense cap tradició, quan vers 1904 es monta la primera planta a Dénia, de dimensions excepcionals per a l'època (cent operaris), a diferència de l'artesania de palma que precisarà d'una lenta evolució per assolir el nivell de la factoria (entre

(*) Traducció al català feta pel Servei Tècnic de Normalització Lingüística de la Universitat d'Alacant.

les acaballes del segle XIX i la tercera dècada de l'actual).

Les dues activitats, molt intenses en mà d'obra, es van vincular des del començament als excedents laborals —dones, sobretot— com a conseqüència del caràcter estacional de les faenes del camp (aquest és el cas de Gata i Pedreguer) i de l'exportació dels seus productes (cas de Dénia).

A més a més, van guardar una estreta relació amb el tipus de comerç imperant en cada zona, ja que a Dénia les exportacions de pansa van possibilitar una acumulació de capital que, en part, va derivar cap a la jugueteria, amb inversions quantioses en plantes de certa envergadura, mentre que en els altres dos focus els primers dos passos cap el taller o la factoria petita es van deure a l'iniciativa de modestos trajectes, encara que després s'hi sumarien part dels comerciants locals de pansa que manufacturaran la llata durant la temporada baixa.

Una altra nota curiosa és la incidència d'iniciatives provinents, en certa manera, de l'exterior, perquè qui va introduir el joguet va ser un mercader alemany establert a Dénia i el treball del vímet el va començar un gater en tornar d'Amèrica del Sud (una circumstància semblant és la d'una pastisseria industrial fundada a Dénia per un emigrat a Algèria).

Una vegada que un d'aqueixos tipus d'indústria ha arrelat en una localitat s'hi reproduceix i s'hi multiplica per un procés de mimesis i emulació basat en un clima socioeconòmic favorable (iniciatives, difusió tecnològica, mà d'obra qualificada...).

Establertes les primeres bases de la industrialització a començament de l'actual segle, aquesta va conèixer un cert impuls durant la I Guerra Mundial i els «feliços vint». Durant la nostra postguerra, al calor del proteccionisme, hi va haver una proliferació de petites empreses que en part subsisteixen adaptant-se a la nova conjuntura que comença el 1959. Fins i tot en els anys setanta sovintegen els tallers muntats per obrers emprenedors. És en aquesta dècada i fins les primeries dels setanta quan s'experimenta un major dinamisme; creix la producció; es diversifica i, en part, es projecta cap

a l'exportació.

Hi predomina l'atomització i minifundisme empresarial, amb escasses excepcions. Sovint la cadena productiva està escindida en diverses anelles i part del procés no ho assumeix la factoria matriu sinó que s'encarrega a treballadors a domicili o a tallers auxiliars. Això afavoreix una major flexibilitat per adaptar-se a qualsevol canvi, com els que imposa la moda (renovació de mostraris, materials i accessoris). Són sectors amb activitat «de campanya», marcada per l'estacionalitat de les vendes (a Nadal, a l'estiu), cosa que permet certes empreses per mitjà d'una diversificació interna (hi abunden les que alternen el barret amb la cistella i la bossa i alguns jogueters fan des d'articles per als xiquets de bolquers fins a articles per a la platja).

Dels tres focus fabrils amb tradició el de Dénia a penes ha generat efectes de difusió espacial, perquè la jugueteria —que en un temps es va establir també a Ondara i Pego i ara ha desaparegut en aquestes dues localitats— hi declina últimament, i per tant s'ha esvaït la possibilitat d'una segona Foia de Castalla. D'altra banda els pols de Gata i Pedreguer han exercit una clara projecció sobre un ampli espai que inclou l'interior de la Marina Alta, on la indústria té poca entitat, i ho han fet per la via de la factoria— sucursal i el treball a domicili, el primer, i per aquesta via i a més atraent migracions laborals diàries, el segon. Són estratègies que responen a la subsistència de processos artesanals, amb una alta incidència de mà d'obra, sobretot femenina, i que per tant s'orienten a aprofundir en esquemes intenses de treball i a buscar actius preparats però al menor cost possible. Ha continuat, en suma, la simbiosi entre aquestes indústries i una agricultura a temps parcial que els proporciona una força laboral poc exigent.

El sector del moble de fusta, encara que s'aparta en certa mesura de les característiques genèriques que acabem de traçar per a la resta d'indústries també ofereix punts de contacte amb algunes d'elles. Aquesta activitat, a pesar de no ser tan vella com l'artesanía del margaílló té precedents, al contrari que el joguet, vin-

culats a una antiga tradició de fusters i ebanistes, encara que les primeres fàbriques no es van instal·lar a Benissa abans de les primeries del segle XX i per tant l'arrancada a escala industrial és pràcticament coetània al dels altres dos sectors considerats. També hi ha un factor de localització comú amb la jugueteria —que durant molt de temps va tenir la fusta com a principal matèria— i és que les dues produccions es van veure afavorides pel caràcter fusterer, en part, del comerç portuari desenrotllat per Dénia i, a major escala, per València.

El moviment inversor dels darrers anys, en plena crisi general, sembla un tant desalentador per a les manufactures tradicionals (no així pel que fa a la construcció i l'alimentació). Però a pesar que el turisme i el sector terciari s'imposen encara hi ha bases suficients per a un desenrotllament autosostingut de la indústria comarcal.

FABRICA DE JUGUETES
DE SPORT

ESPECIALIDAD EN
triciclos, patines
 Y
autos económicos

JOSÉ SIMÓ

Sandunga, 39
 Teléfono 56

DENIA (Alicante)

El sector del joguet a Dénia i la seua recent diversificació

Des que a començaments de segle, sense cap precedent, s'implantà a Dénia una fàbrica de joguets, aquesta activitat ha marcat el pols fabril de la ciutat, la qual es va constituir com a segon focus jugueter provincial (darrere la Foia de Castalla). Amb tot i això, cal parar esment en la gran diversificació que el sector té actualment, on, la jugueteria estricta —que passa per certa atonia— han perdut gran pes en favor d'altres articles per a la infantesa i la llar.

Fins a aquesta centúria, les escasses activitats industrials existents a Dénia anaven vinculades a la comercialització dels productes agrícoles (caixes i estores per a la pansa; barrils i bótes per a l'ametla i el vi).

El ram nou de fabricació, la jugueteria, encara que implica una ruptura amb la tradició tècnico-econòmica local, també s'arrela originàriament a aquest comerç, ja que va ser un exportador de panses alemany, Joan Ferchen, qui montà, cap al 1904, amb maquinària alemanya, la primera fàbrica de joguets deniera, la qual va ocupar fins a un centenar d'operaris reclutats precisament entre els qui quedaven excedents després de la temporada de la pansa, tot elaborant joguets de metall que no tenien res que envejar als d'Alemanya. Aquesta iniciativa va ser acceptada molt prompte entre els homes d'empresa deniers, entre els quals hi havia alguns comerciants de panses com ara els Oliver i Morand, de manera que el 1913 hi havia sis fàbriques i el 1924 nou. Aquestes fàbriques van contribuir a fixar a Dénia la població fluctuant atreta per la manipulació de la pansa. Gran part dels nous industrials elaboraven joguets de fusta, matèria més barata i de subministre fàcil, donat que constituïa la principal partida entre les que es desembarcaven al port de Dénia, ciutat que comptava ja amb les importants serradores locals de Riera Valalta (casa dedicada al comerç de la fusta a gran escala i a la fabricació d'envasos).

Per tot això, en la tercera i quarta dècada del segle ja s'hi trobava ben arrelada la que seria la rama industrial més típica del pervindre denier. Després del col·lapse de la guerra civil,

aquesta activitat es va relançar tot experimentant una forta avançada sobretot en els anys cinquanta, quan, de 30 fàbriques i 700 empleats augmenta fins a 40 fàbriques i quasi mil empleats a finals de la dècada. Fins i tot és aleshores, quan es produeix un fenomen de difusió espacial i la fabricació de joguets arriba als pobles veïns, Ondara i Pego.

La dècada dels seixanta contempla un gran dinamisme del sector. El cens augmenta i també ho fa la producció, s'amplia la gama de matèries primeres utilitzades i es diversifiquen els productes fabricats; la Fira del joguet de València promou l'exportació. En 1974 el nombre de fàbriques de joguets i articles afins puja a 49, als quals s'han de sumar 11 tallers auxiliars; en conjunt ocupaven, segons les dades oficials, 432 empleats, sense comptar el treball submergit a casa.

Dènia ha adquirit prestigi sobretot amb el joguet «de rodes», anomenat també *sport* (cotxes de pedals, tricicles, patins i bicicletes infantils) fabricat inicialment amb fusta i, a partir

de la dècada dels 60 amb tubs metàl·lics i plàstics. Des dels finals dels 60 el subsector del metall ha anat evolucionant des de la jugueteria —activitat massa estacional, de precampanya nadalenca— cap a d'altres productes. Algunes firmes es van decantar, a l'empara del turisme, pels articles per al camp i la platja (gandules, taules i cadires plegables, engronsadors), però aquesta especialitat, que també és de temporada, va descendir molt prompte mentre que van anar guanyant gran auge els articles per als xiquets de bolquers, com ara caminadors, bresols, parcs i cadiretes, l'estructura de les quals es fabrica amb tub metàl·lic. El mateix bé intermedi s'utilitza també per obtenir una sèrie d'articles per a la llar (escales plegables, cambres, safates i carrets per anar a comprar...). D'aquesta manera el joguet tipus *sport* —afectat a més, per la crisi dels setanta que va portar al tancament d'algunes fàbriques— ha minvat el seu pes alhora que s'ha diversificat la producció.

El subsector del joguet de fusta, que tanta

Germans Ferchen, fundadors de la primera fàbrica de joguets de Dènia.

tradicció va tenir a Dénia fins els setanta, encara que després retrocedira, encara és vigent en els rams de l'artesanía decorativa (models de vaixells antics), el material esolar (pupitres, pissarres) i jogueteria diversa (futbolins, guitarres, etc.).

Els materials plàstics intervenen en quasi tot el ventall de productes fabricats i també s'utilitza el drap i la pelfa (nines, jocs de taula).

Segons el Registre d'Indústries, el grup 494 de la Classificació Nacional d'Activitats Econòmiques, el qual abasta la fabricació de jocs, joguets i articles d'esport (sense incloure-hi els fabricats per moldejat o extrusió de plàstics) censava l'any 1984 un total de 39 empreses en la comarca (totes a Dénia, llevat de dues o tres que hi ha a Ondara), les quals, segons les dades oficials que creiem infravalorables ocupava 280 treballadors, distribuïts de manera que només 3 firmes comptaven amb 20 o més actius en nòmina i unes altres 6 tenien entre 10 i 19, mentre que les altres 30 no arribaven a la desena. Això és un clar exponent de l'estructura minifundista que caracteritza a aquest sector industrial.

Contribueix a accentuar aquest caràcter la pràctica d'un sistema productiu descentralitzat —sobretot en el joguet *sport* i activitats afins— el qual comporta una especialització a partir de petites plantes, tallers i obrers que s'encarreguen d'una fase o tasca del procés. Es tracta d'unitats de producció independents o autònomes (tallers de galvanoplàstia; fusteries-torneries mecàniques, de matrius, etc.) que desenvolupen treballs en règim de subcontractació per a les fàbriques que no tenen una cadena productiva completa. Una part de les matèries semielaborades o béns intermedis la subministren algunes plantes de manipulació de tuberia metàl·lica i de plàstics, així com els magatzems de fusta i xapa instal·lats a Dénia.

També és bastant usual que, per fer front a la temporada de producció alta (d'abril a setembre), es recórrega a la contractació d'ocupació eventual en la pròpia fàbrica i, de vegades, al treball informal a casa.

En línies generals, no hi ha capacitat per produir grans sèries; l'escandalització es veu

obstaculitzada per la curta vida del cicle dels joguets, els models dels quals han de ser renovats constantment per imperatius de la moda. En síntesi, es tracta d'una fabricació en cert grau de tipus artesanal, que sol associar-se amb nivells d'activitat baixos.

El mercat és essencialment interior, cap al qual es canalitza, probablement, vora el 80% de la producció. Només mitja dotzena d'empreses (joguet *sport*, vaixells decoratius) mantenen certa projecció exportadora.

Per tal de paliar els problemes derivats de l'atomització empresarial, el 1971 es va crear a Dénia el grup Juyarco, el qual associà la majoria de les firmes amb el propòsit d'aglutinar les compres i potenciar les vendes a l'exterior. Dos anys després, aquest grup va prendre la iniciativa d'adquirir 55.000 m.² de terrenys del pol.lígon industrial acabat de crear al costat de la carretera d'Ondara, sòl que ha anat distribuït a preu de cost entre les firmes associades.

Cap a aquest pol.lígon, que totalitza 412.000 m.² han anat un bon nombre de fàbriques que es trobaven constrenyides al si del nucli antic de Dénia; allà s'ubiquen avui molts dels principals fabricants del ram que ens ocupa, i vinculades a ells figuren també en aquest pol.lígon diverses empreses auxiliars (tubs metàl·lics, rodes de goma, plàstics i galvanoplàstia).

La segona concentració de fàbriques s'ubica en la «zona de tolerància industrial» al nord-oest de la ciutat.

L'apertura del mercat espanyol a la concurrència estrangera amb la liberalització aranzelària del 1979; el fort encariment d'algunes matèries primeres i els factors negatius que defineixen la crisi econòmica actual, ha agreujat en els darrers temps la situació del sector jogueter.

Tot i això, aquest té a Dénia importants economies d'aglomeració, com ara l'existència d'una mà d'obra especialitzada i d'indústries i serveis auxiliars, factors sobre els quals s'ha de recolzar la desitjable recuperació i consolidació d'una activitat tan arrelada en el centre comercial.

Pedreguer i Gata: de la llata a la marroquineria i el moble de jonc

Tot aprofitant la palma del margalló o palmera enana mediterrània que abunda en la zona, des d'antic es va desplegar a les dues localitats una producció de cabassos, bosses i barrets que amb el temps es va anar industrialitzant en certa mesura, però sense desprendre's de molts trets artesanals (elevat percentatge del treball manual i a domicili); en l'actual segle aquestes activitats experimenten una constant renovació, s'incorporen nous materials i, amb ells, nous tipus de productes: al final del procés es consoliden dues especialitzacions, la marroquineria a Pedreguer i el moble de jonc a Gata, encara que persisteixen diverses produccions més tradicionals. Les arrels de l'artesanía basada en la llata deuen ser molt remotes; certs documents del segle XV testimonien l'elaboració de cabassos de llata per a envasar la pansa. Cavanilles subratlla la importància que tenia el margalló a la fi del XVIII a Gata:

«Críase en lo inculcto con abundancia el palmito... i las hojas reducidas que venden por el reyno o extraen fuera. En esta fábrica se ocupan casi todos los vecinos... y con lo que de ella rinde y la agricultura subsisten sin miseria».

També ho constata a Pedreguer. Sorgeix des del començament com una activitat complementària de l'agricultura, que ocupa la mà d'obra excedent del camp en règim de treball a domicili.

La comercialització dels articles de llata — cabassos i barrets — la van dur a terme traginers pel sistema de baratar-los per arròs i salaó, sobretot, per a vendre'ls després als agricultors. Pel que fa al cas, cal recordar que Gata i Pedreguer equidisten de les hortes del Túria i del Segura, vastos mercats potencials. Amb el desenvolupament de l'agricultura a finals del XIX va créixer la demanda de productes de la palma, cosa que va motivar l'organització de factories: instal·lació de modestos tallers-magatzems on s'acaben les faenes a domicili fetes per les famílies agricultores.

Des de 1915 el ferrocarril de la Marina va

facilitar els enviaments i va contribuir a impulsar el negoci. Prompte el margalló comarcal va ser insuficient i els comerciants van passar a controlar un altre graó de la cadena, el subministre de primeres matèries, que aconseguixen del massís del Caroig i d'altres zones per a repartir-la per les cases i cobrar-la a l'entrega del gènere confeccionat.

Fábrica de Sombreros y Capazos de Paja
Palma y Viruta — Exportador de Pasas
José Mengual
GATA DE GORGOS (Alicante)

Justo Signes Monfort
Fábrica de Sombreros de
Paja, Palma, Rotins y Bows
- Capazos de Palma
Gata de Gorgos (Alicante)

Foto del «Directorio Valenciano, 1941».

El major avanç es farà a partir de la I Guerra mundial i durant els pròspers anys 20. La producció augmenta sensiblement i en són prova les importacions quantioses de primeres matèries llunyanes: margalló i llata d'Andalusia, trenyella de palla italiana i fins i tot casos de barrets o capells malagenys. Al mateix temps diversifiquen la producció: bosses, cistelles de vímet. És una època molt activa per a la barreteria, que abraça des del rústic barret de regador al sofisticat *canotier*. I s'hi introdueix un motle-premsa per al planxat del casc del barret.

El 1919 es va produir un fet clau per a la indústria de Gata: Pons, un gater emigrat als Països del Plata, torna amb una experiència en el treball del vímet i funda una empresa que en 1936 donava treball a un centenar d'operaris que elaboraven cadiratge i cistelleria amb vímet

portat de Conca i joncs d'importació. Després del 1939 la bosseria —seqüela dels cabassos de palma— va eclosionar com les típiques indústries de postguerra, ja que va ser incentivada per la demanda interna, que pressiona sobre aquests articles d'ús corrent i barats, i afavorida per la falta de competència. Com a conseqüència va sorgir una plètora d'«aprenents d'industrial», que va desaparèixer majoritàriament en canviar aquesta anòmala conjuntura. Molts dels exportadors de fruits secs van aprofitar la temporada baixa per a dedicar els seus magatzems a la producció manufacturera.

La bosseria dels anys 40 va utilitzar sobretot el margalló, amb la novetat de la bossa de nyuc i l'hule —conegut des del 1934—, mentre que la dècada següent assisteix al *boom* de la cistelleria de vímet, material introduït per Pons: Més que de cistelles per a fer la compra es tracta de complements del vestit, sucedanis de la marroquineria de luxe que envaeix el mercat intern i fins i tot s'exporten amb gran èxit —aquest és el cas de la canastreta americana, exportada als EUA—. En aquells dies, al barret «de segador» li succeeixen els de copa «lòbia» i americana, models més fins, però sempre fabricats a base de llata.

Mentretant l'empresa que va fundar Pons a Gata fabrica cadires d'estil colonial —canapès, butaques, engronsadores— en què el component clau és el vímet i com que no pot importar el jonc indonesi recorre a sucedanis com el bastó de castanyer i el *melongo*, un joncs tropical de Guinea Ecuatorial.

En suma, a mitjan dècada dels 50 havien 4 fàbriques d'articles de vímet i 9 de palma a Gata, i 7 de barrets i bosses de palma, 3 de bosses d'hule i 15 de cabassos de palma, a Pedreguer. A més l'activitat es va estendre a escala de factoria, com ara Xàbia —3 fabricants de barrets—, però sobretot per la via del repartiment de treball a domicili, de manera que no sols aquests dos focus difusors sinó també Xaló, Ondara, Benitatxell i d'altres pobles oferien com a estampa un sens fi de dones —i també a homes— fent llata a les portes de casa.

Una constant d'aquestes artesanies és l'escisió intrasectorial del treball, amb l'encàrrec

a domicili de les primeres operacions i posterior acabament i comercialització a les factories de Gata i Pedreguer.

A partir del Pla d'Estabilització de 1959 es dona un gran salt endavant recolzat en les bases assolides al període precedent, però sobretot treu partit de les noves condicions —la ràpida expansió econòmica dels 70 i el *boom* turístic— que propicien una major demanda i l'obertura a l'exterior, que facilita una ampla renovació de primeres matèries i certa projecció exportadora, encara que també fa possible l'entrada de productes competidors, cosa que provocarà algun canvi d'estratègia.

I des dels 70 fins a l'actualitat es produeixen una sèrie de canvis transcendents, el més significatiu dels quals és el desenvolupament de la indústria del moble de jonc i de medul·la a Gata. Aquestes manufactures, que s'han convertit en les especialitats més representatives de les poblacions esmentades, són seqüeles de les tradicionals artesanies de la bosseria de llata i d'hule i de la cadireria de vímet a través d'un procés de substitució d'aquests materials per altres de major qualitat.

La marroquineria és avui l'activitat industrial que defineix Pedreguer. Aquesta activitat comença a mitjans dels 70 per iniciativa d'antics artesans de bosses, que van demostrar una vegada més la seua versatilitat per adaptar-se als nous gustos d'una clientela més exigent.

El 1976 hi havia nou fàbriques marroquines que ocupaven en aquesta localitat uns 450 productors, sobretot dones, una bona part de les quals es desplaçaven quotidianament a Pedreguer des dels voltants: la Rectoria, Pego, Benissa, etc. A més van proliferar els tallers i les sucursals a diversos pobles, i s'hi va difondre el treball a domicili. A més, per mimetisme han sorgit algunes empreses d'aquest ram a Gata i Orba. En essència es manté la situació descrita, encara que després d'una conjuntura molt pròspera, on es van duplicar les vendes entre 1967 i 1972 —fins i tot amb exportacions a la CEE, Gran Bretanya i EUA—, la crisi econòmica de l'última dècada ha provocat algun tancament i alguna reducció de plantilla, a la vegada que un augment del treball submergit. Els

productes que s'hi fabriquen són sobretot bosses i carteres, però també peces de vestir i articles de viatge.

Una part de les empreses s'orienten a una producció de qualitat a base de pells i adobats seleccionats per al mercat interior. La resta treballa adobats de qualitat inferior —pell girada— i sucedanis de la pell —sintètics o plàstics— i exporta part de la producció, en especial bosses per a dones.

D'altra banda, a Gata, amb la liberalització del comerç a partir del 1959, la cadireria de vímet és desplaçada en favor del moble de jonc i medul·la a base de primeres matèries procedents d'Indonèsia, Malàsia i també de les Filipines. En efecte, per a les estructures de sosteniment s'utilitzen certs tipus de joncs, gruixuts i resistents, com el manila i el *manau* —sense excloure-hi el bastó de castanyer portat de Girona—, que es treballen amb tècniques que recorden la fabricació del moble corbat de fusta. En determinats casos es fa servir també el tub metàl·lic i fins i tot el bambú japonès. La resta dels mobles es fa amb treballosos processos de teixit i trenat de medul·les i tiretes obtingudes d'altres jocs —especialment dels *rotang*— sense descartar-hi del tot el tradicional vímet.

S'hi fabriquen butaques, cadires, sofàs, gandules, taules, llits, armaris, etc. Hi destaca l'empresa dels successors de Pons Leyda, una de les més importants firmes exportadores de mobles. Disposa d'una sòlida xàrcia comercial a l'exterior que inclou un servei de muntatge i acabats als EUA. Aquest país és el principal client. El segueixen els països de la CEE. Els majors competidors són els països de l'Europa de l'Est i alguns del Tercer món —Hong Kong, les Filipines, etc.

Tant l'empresa citada com la de Monfort, també de Gata, alternen la producció de mobles de jonc amb la producció d'una variada cistelleria i mobles accessoris i menuts de vímet —estanteries, papereries, cistelles diverses...— que exporta a moltes parts, sobretot als EUA—. També hi ha empresaris d'aquest ram a Benitatxell i Orba. Una altra curiosa especialitat de Gata són les làmpades de vímet, de pita i de

jonc.

Aquestes indústries són molt intensives amb mà d'obra i s'organitzen d'acord amb la divisió intrasectorial de les faenes, excepte les primeres, que es fan a domicili i ocupen moltes dones, sobretot al sector del vímet. Així l'empresa líder del ram, amb seu social a Gata, a mitjan dècada dels 70 tenia instal·lada una xàrcia de matgatzems i factories sucursals, que, a més de cobrir l'entorn immediat —Alcanalí, Xaló, Teulada—, abasta algunes localitats d'Albacet —El Bonillo, La Roda—. Actualment continua funcionant la factoria de Xaló i s'ha ampliat la xàrcia a Castella-La Manxa.

A més de la marroquineria i del moble, empreses capdavanteres de Pedreguer i Gata respectivament, a les dues localitats hi ha les especialitats de la barreteria i de la bosseria i gèneres afins, que des de 1959 es renoven contínuament, tant en materials com en models, per adaptar-se dúctilment als imperatius de la moda.

En general són empreses de modesta dimensió, moltes de les quals simultanegen els dos tipus de fabricats. El seu cens no ha variat des de finals de la dècada precedent, quan ascendia a 23 firmes a Gata i 12 a Pedreguer. A més d'alguns tallers menuts, més o menys subsidiaris. A banda d'aquests dos focus, hi ha alguns fabricants en altres localitats dels voltants: Xàbia, Benitatxell, Jesús Pobre i Pego.

Les empreses de la barreteria, una vegada desplaçada la palma, es dediquen a cosir, planxar i embellir llates i cascots de barrets procedents del Tercer món —les dues Xines, Brasil, Indonèsia, Corea del Sud, etc.— de materials variats: palma, boga, palla, almesquí, etc., o es limiten a importar els gèneres ja acabats. Algunes assumeixen la confecció íntegra de barrets i canvien els models i materials d'acord amb els gustos del moment —barrets de platja, de ràfia, niló i ganxet; gorres de lona o tela, etc.—. Practiquen el repartiment de faenes a domicili.

Aquesta forma de treball, així com l'elaboració d'articles de fantasia al ritme de la moda, defineixen igualment la bosseria, orientada cap a articles de fantasia. En els anys 60 s'exportaven les cistelles «de trena», fetes amb

ALICANTE

*Fábrica de Sombreros de paja
y Manufactura de Obra de palma*

de **V. Miralles Gayá**

Exportación a provincias

FABRICA DE SOMBREROS: Porvenir, 34 y 36.

MANUFACTURA DE OBRA DE PALMA. Porvenir, 27.

(Casa fundada en 1888)

P E D R E G U E R (Alicante)

Foto del «Anuario Regional de Levante. 1931».

vímet i plàstic, però van ser desplaçades per la competència dels països de l'Est, encara que després hi ha hagut una certa exportació de bosses de fibra natural; aquí el mercat es bàsicament interior, potenciat pel turisme. A primeries dels 70, amb el retorn al gust pel que és natural, es van abandonar materials com el raïó el niló per dedicar-se als productes de sisal, espart i ràfia i fins i tot de llata. També van tenir èxit les bosses «vaqueres» de lona i les de panna, d'aspecte juvenil i esportiu.

Però des de 1973, i de forma creixent, l'empresari de la zona s'acomoda al repte de la competència amb una perspectiva més de comerciant que de productor i passa a importar bosses, barrets i articles molt diversos, sobretot de procedència xinesa i japonés. Gata, tot aprofitant el seu privilegiat emplaçament en el principal itinerari del corrent turístic, el llarg tram de la Nacional 332 al seu pas per la població, ha esdevingut un eix comercial, a manera de gran aparador d'artesania i *souvenirs*, on es va començar oferint els productes locals típics, als quals es van sumar després les manufactures de l'Extrem Orient i una nutrida representació de

l'artesania espanyola, des de catifes fins a ceràmica. Un esperit mercantil, el dels gaters, que es plasma també en l'exercici del comerç ambulat pels mercats a la plaça en els nuclis urbans de la Costa Blanca.

El moble de fusta a Benissa

En general la indústria del moble s'ha caracteritzat per la seua localització dispersa i una presència molt ubíqua, tot buscant satisfer la demanda local o zonal. Però en el conjunt de la Marina Alta destaca la significació que aquesta activitat troba en dos nuclis, el de Gata, amb la seua especialització en el moble de jonc, mèdulla i vímet a la qual ja hem fet referència a l'epígraf anterior, i el nucli de Benissa (amb extensió a Teulada) que s'ha orientat cap als fabricats de fusta.

Com en d'altres casos semblants, en els seus inicis, la indústria benissera del moble va derivar d'una base artesanal d'ebanisteria i, més concretament, de la feina tradicional d'acoplament de somiers (precisament el moble de so-

mier tindrà continuïtat fins el 1960).

La fundació de la primera factoria local fou deguda a la iniciativa d'un ebenista emprenedor. Aquesta factoria ja era ben important en la segona dècada del segle. Prova d'això és l'al·lusió que en fa Figueras Pacheco, que l'anomena com a una fàbrica «importantíssima de muebles de lujo».

Incentivades per aquest èxit inicial, sorgeixen dues empreses més del ram: la de Martínez, l'any 1919 i la de Sala, per les mateixes dades. D'aquesta manera, la població de Benissa havia esdevingut un focus especialitzat en el moble de fusta ja en la dècada dels vint, aproximadament un quart de segle després que es consolidara l'anomenada indústria del moble de l'Horta. Si aquesta es va veure afavorida pel caràcter fuster del Grau de València, degué repercutir igualment en el cas de Benissa la facilitat d'aprovisionament de primeres matèries a través del port de Dénia el qual, com vam dir quan parlàvem de jogueteria, era un importador tradicional de fustes.

Els casos de l'Horta i de Benissa, tanmateix, no ofereixen punt de comparació, posat que en aquesta població de la Marina l'abast del sector del moble ha estat bastant limitat, tal com demostra l'exígua xifra d'empreses que han mantingut aquesta dedicació.

En aquella dècada de 1920, s'incorporen les primeres màquines i s'introdueix des de València la tècnica del gravat en relleu. La producció adopta un caràcter semiartesanal orientat cap al moble de qualitat el mercat del qual rebasa els límits zonals per projectar-se cap els matgazems i minoristes de Madrid i d'altres capitals. A les primeries de 1936, quan les empreses pioneres donaven ocupació a uns 150 operaris, la de Martínez va inaugurar la primera exposició local que preluïava un apropament de fabricant a consumidor.

En efecte, després del parèntesi del conflicte civil es va imposar una nova orientació cap a la venda directa als consumidors i l'activitat va recuperar-se fins a tal punt que s'hi va incorporar una quarta empresa. Però després d'aquesta anòmal conjuntura de postguerra, les noves circumstàncies —entre elles els segurs

socials— que es donen des de finals dels anys quaranta fins els inicis dels setanta, van imposar una selecció a favor de les empreses que millor van saber adaptar-se. Aquestes van ser les d'Ivars, especialitzada en moble artesanal, valuos, i la de Martínez, que mantenia un cert equilibri entre els fabricats d'artesanía i els domèstics de tipus més popular.

A partir de la dècada dels setanta el moble benisser va conèixer un efecte expansiu mercè a l'estímul generat pel fenomen turístic que, al llarg de l'anomenada «Costa Blanca», cobra un caràcter essencialment residencial (blocs d'apartaments i urbanitzacions de vivendes secundàries unifamiliars) i, per això, potencia un nou mercat del moble, respecte al qual Benissa s'hi troba situada en una posició immillorable, sobre el gran eix de trànsit atapeït que és la carretera nacional 332.

L'impacte del turisme residencial ha comportat múltiples conseqüències per a aquesta indústria. Per un costat genera una decidida incentivació del sector del moble i no sols estrictament a Benissa (on l'empresa Sala es reincorpora a l'activitat cap el 1962) sinó també a la veïna localitat de Teulada on, per efecte de difusió o enllaç de veïnatge, es potencien algunes empreses del ram.

D'altra banda, s'impulsa una clara reorientació de les modalitats productives, de tal manera que Mobles Martínez relega a un segon pla l'artesanía de luxe per a orientar-se cap al moble domèstic, funcional i d'encàrrec, de producció menys artesanal, i també Ivars dedica un terç de la producció a aquest tipus de mobles, que es comercialitzen en la zona litoral que s'extén entre Cullera i Alacant (en el subsector artesanal de ambdues empreses predomina el moble d'estil castellà, massís, susceptible de mecanitzar el 80% del procés, la clientela del qual la trobem a Madrid i Múrcia, principalment).

Per últim, un tercer efecte del sector turístic ha estat la progressiva terciarització de les mateixes empreses del moble, que han incorporat una activitat purament comercial o de venda, que en el cas de Sala ja és quasi exclusiva i en els altres dos es compagina o coexisteix amb la fabricació pròpia. Aquesta no és suficient per

a mantenir les vastes sales d'exposicions d'aquestes empreses, i per això recórren a adquirir i montar peces procedents de les indústries de l'Horta de València (mobles clàssics i d'estil, entre d'altres, que s'exposen i revenen a Benissa).

Referència bibliogràfica

COSTA MAS, J. (1977): *El Marquesat de Dénia. Estudio geográfico*, Universitat de València, 595 pàgs.

COSTA MAS, J. (1977): «Aspectos de la actividad industrial dianense», *Item. Revista de Ciencias Humanas*, Alacant, C.E.U. Facultat de Filosofia i Lletres, núm. 1, pàgs. 29-47.

QUESADA SALA, J. J. (1978): *Comarca de La Marina, Alicante (Estudio de Geografía Regional)*, Alacant, Diputació Provincial, 431 pàgs.

TOMÁS CARPI, J. A. (1985): *Los logros del desarrollo económico: el caso valenciano*, València, Prevasa-Caixa d'Estalvis de València, 919 pàgs.